

6. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко ; за ред. О.І. Пометун. – К., 2004. – 192 с.
7. П'ятакова Г. П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл./Г.П. П'ятакова. – Львів , 2008. – 120 с.
8. Селиванов В. С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластинина. – 2-е изд., испр. – Издательский центр «Академия», 2002. – 336 с.
9. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / Т.В. Сердюк; Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2010. – 20 с.
10. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі / О. Січкарук. – К., 2006. – 86 с. 40
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Фіцула М.М. – 2-ге вид., доп. – К.: Академвидав, 2014. – 456 с.
12. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект / Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 220 с.

Podvorchan A. Z. The role-play didactic game as an interactive method for the formation of professional competence.

In the article the content of the role-play game as an interactive method of didactics is considered, the types of games are given, the appropriateness of application of interactive technologies while teaching the discipline «Professional Ukrainian language» is substantiated; general tendencies for the development of communicative skills and skills of higher education graduates in the process of formation of professional competence through use of role-based didactic game are determined.

Keywords: didactic game, role-play game, interactive methods, competency.

УДК 801.81

Поповський А. М.
доктор філологічних наук, професор
*Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ПІСЕННИХ ЗАПИСАХ ЯКОВА НОВИЦЬКОГО

У народнопісенних записах Нижньої Наддніпрянщини 2-ї половини ХІХ століття висвітлено історичні та звичаєві реалії українського козацтва в боротьбі з поневолювачами Січової вольниці, його духовний світогляд, лицарську честь і відвагу.

Ключові слова: народні пісні, військо запорізьке, Січ, неволя, ляхи, москалі, турки, цариця, гармати, вольності.

З погляду сучасних подій на окупованих Росією українських землях Криму та Донеччина виникає питання заглянути в історичне минуле нашого народу, зафіксоване в фольклорі славного козацтва, аби з'ясувати: як жилося

йому в «братських обіймах» царської Росії; чи вдалося йому відстояти свої вольності і звичаї; чи не повторюються імперські аналогії?

В історії української культури важливе місце посідає збірка **«Малорусскія пѣсни, преимущественно историческія, собранныя Я. П. Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874-1894 годахъ»**, яка була високо оцінена професором М. Ф. Сумцовим та Історико-філологічним товариством Харківського університету: «Собиратель отнесся къ собранному матеріалу добросовѣстно и старательно, что выразилось в умѣлой записи пѣсень и въ многочисленныхъ библиографическихъ указаніяхъ на исходные печатне варианты» [1, с. 4]. З уст старожилів козацького краю дослідник записав той пісенний фактаж, у якому яскраво відображено історичні події січового товариства, яке вело постійну боротьбу з поневолювачами українського народу, життєвий ритм і духовний світогляд місцевого люду.

У піснях образно передано родинні почуття до синів, які за покликом серця йдуть захищати свій край:

*Ой гай, мати, та не гай мене,
В далеку дорогу виряжай мене...
Не жур мене моя мати,
Бо журбу і сам знаю,
Три дні с коня не вставаю,
З стремен ніжок не виймаю... [1, с. 51].*

Та, попри материнське благання лишитися вдома, сини йдуть на битву з турками, виконуючи свято козацькі традиції захисників Батьківщини:

*Ой в городі у Тавані
Три квіточки в'ється,
За городом Келебердою
Овраменко з турком б'ється;
Ой в городі у Тавані
Три квіточки звито,
За городом за Келебердою
Там Овраменка вбито [1, с. 57-58].*

Такий же мотив і в загальновідомій пісні про Морозенка, але з детальними описами катування:

*Нумо з його із живого сорочку здіймати.
На тонкий білий лубочок Морозенка клали,
Із живого Морозенка серденько виймали [1, с.59-60].*

У першому варіанті пісні про Перебийноса подано відвагу й хоробрість його і джури у боротьбі з ляхами:

*Ой, не вспів же, той пан Перебийніс, а на коника пасти;
Ой, зачав ляхів, превражих синів, як снопики класти,
Ой, не вспів же його хлопка малий на коника сісти,
Ой, почав ляхів, превражих синів на дробен мак сікти [1, с. 62],*

а в другому – про підступність джури:

*Ой став джура, ой став малий карабіна заряджати...
Ой я ж від тебе цієї смерти та й не сподівався.
Тоді ляхи, вражі сини, та слави зажили,
Як с самого Перебийноса с плеча головоньку зняли [1, с. 63].*

У текстах пісенного фольклору чітко віддзеркалено:

а) мудру самооцінку лицарів запорожського товариства щодо нехтування польською шляхтою їх свободолюбних вимог під покровом Речі Посполитої:

Наварили ляхи пива, - та не шумували.

Гей, мали військо запорізьке, - та не шанували [1, с. 70], чи під покровом північного сусіда:

Хвалылыся Запорожци Очаков достати

Шобъ зъ мурованыхъ колодязивъ коней напувати.

Очакив досталы и самъ Ханъ намъ здався,

Вже на нашихъ Запорожцивъ ввесь Москаль піднявся.

*Збиралыся генералы **ситку-ситкуваты****

- Яку будемо Запорожцям одежу давати:

Чы козацьку, чы гусарську, чы третю солдацьку?

- Хочъ мы будемо, братци, канавы копати,

А не будемо солдацькою одежи прыймать;

Бо солдацькая одежа куца, ще й погана,

Нехай наша не згине запорозька слава [1, с. 94];

б) козацьку звитягу в обороні своєї гідності й честі від будь-якого кривдника:

Іде ляшок вулицею – шаблею блистає,

Стоїть козак, не боїться, шапки не здіймає.

Кинувсь ляшок до канчука, а козак - до дрюка,

Отепер же, вражий ляше, с тобою разлука [1, с. 70];

в) козацьку кмітливість при здобутті турецьких міст, коли ворога перемагали не кількість війська, а хитрістю:

Ой як крикнувъ, та гукнувъ самъ отаманъ полковой:

- Собирайтесь, братци, все народъ майстеровой,

Та зробымо, братци, півтора ста возовъ,

Та купымо, братци, тры сотни воловъ,

Та наймымо братци, по семи молодцовъ,

Та пидемо, братци, аж у городъ у Азовъ,

Та станемо, братци, сподовишь улыцямы.

Та вийде до насъ, братци, найбагатшій купецъ,

Та стане насъ пытать, братци, що за товаръ у возах,

Та будемо казать, братци, шо у насъ товаръ дорогой:

Все куньци и лысыци и чорни соболи.

- Вы ребята, вы мои, прывертайте ко мни,

А я завтра поутру весь товаръ закуплю.

Не дождались мы утра – всю Орду зайняли [1, с. 70-71].

*Накидати сіті, вдаватися до хитрощів.

Здебільшого Яків Новицький додає «Поясняющее пѣсню предание» того ж інформатора, від якого записано пісенний текст, фіксуючи деталі народного переказу і зберігаючи живомовні особливості мови оповідача, як-от:

Ще якъ бувъ Азовъ Турецькою столицею, там стояло багато війська. Отъ козаки и схотили взять его. Отаманъ икаже: знаете, братци, сылою може и не визьмемо, бо крепость велика, а характерством, хытрощами визьмемо скорише. Поробылы козаки возы, поклалы ружья, понаряжались самы чумакамы, а отаманъ купцем и махнулы. Якъ стали уже пидъызжать близько до Азова, – взяли тоди поховалы въ возы по симъ, по десять, або и бильше чоловикъ козакивъ, повшывалы возы шкурамы и гайда. Выхалы передъ заходомъ сонця въ Азовъ, и поставалы вповодшь улыцямы. Отъ найбагатшій купецъ турьскій и выходе, - и шо, каже, братци, продаете въ возахъ? – Продаемо, кажутъ, товаръ дорогой: «И куныци, и лысыци и чорніи соболи». - Ну, каже, пидождитъ до ранку, я весь товаръ закуплю собѣ. - «Добре», кажутъ.

Полягалы туркы спать. Якъ повылазылы тоди куныци, и лысыци и чорніи соболи зъ возивъ, якъ мытнулысь по городу, такъ и пишовъ винъ дымомъ. Туркы схватылысь тушыть, колы тутъ и палять и рижуть; вони тоди ходя навтики. До сонця Орда убралась къ бисовій матери въ Турещину, а козакамъ достався городъ и все добро.

Такъ колысь покойни диды и прадиды розказувалы, такъ оце вамъ кажу.

Петръ Васильев. Стогній, 70 лѣтъ. Краснокутовка
у Великого Луга. Александр.у., 17 января 1888 г.[1, с. 74].

У пісні «Взяття Ізмаїла» розкривається координація військових дій кошового Харька і поволоцького сотника при штурмі Ізмаїла:

*А велью я, славним запорожцям,
Та гарматы готувати.
Готуйте вы, славни запорожци,
Гарматы на могыли.
Та чы не убьем въ Измаили
А людскои дытыны.
Ой ударили, славни запорожци
З громкои гарматы,
Не зосталось въ Измайловы
Ни одноіи хаты [1, с. 74-75];*

г) козацьку пересторогу невольників, посаджених на палі, тим, хто має рятуватися втечею з лядської темниці:

*Ой ставъ же Коржъ всю правду казати:
Запорожци, вы добри молодци,
Якъ будете зъ ныволи тикати, -
Не тикайте бытымы шляхамы,*

*Та тикайте темными лугами,
А шобъ же васъ ляхи не нагналы,
Бо ляшеньки зрадлывіи люды,
Як наженуть – негораздъ вамъ буде [1, с. 75];*

д) лукаві замисли Москви проти запорожських вольностей у кількох пісенних варіантах:

А.

*Ой подь городомъ та подь Яласаветомъ
Много горлыць пролитало.
А въ Москви городи, въ засидательномъ доми
Собирались вси сенаторы.
Ой зибралысь воны вси вмисто, -
Сталы совитъ прекладаты:
Ой якъ бы намъ въ Запорожцивъ
Та вси области одибраты?
А одибравши у Запорожцивъ землю, -
Будемо сами владиты... [1, с. 89].*

Б.

*Пидь городомъ Лебединоомъ гавы вороны литалы,
А въ Москви-городи – Москаливъ збиралы.
Зибралыся въ одно мисто – сталы совитъ пребираты,
Якъ у славныхъ Запорожцивъ вси вольности одибраты.
А Запорожци, славни молодци, у ихъ ласкавости немає,
А воны- жъ панамъ, неправеднымъ судьямъ, почалы правду
в вичи казаты... [1, с. 90].*

В.

*Ой прыслухайтесь хлопци, славни запорожци,
Шось у хмари гуде!
Ой шось на насъ, хлопци, славни запорожци,
Запрыгодонька буде.
Ой заступайтесь, хлопци, славни запорожци,
Плече позъ-плече,
Та не даймо, хлопци, славни запорожци,
Москалеви Сичи [1, с. 90];*

е) руйнування Січі:

*Велький свитъ, ридна маты (цариця Катерина – А.П.),
напуск напустила,
Славне військо Запоризьке тай занастыла:
Ой занастыла, у Сичъ уступыла
Въ недиленьку, ранесенько лагерямы сталы,
А в вивторокъ разивъ сорокъ Сичъ утакувалы.
Московскіи генералы церкви грабувалы,
Грабувалы срибло, злото й восковіи свичи,
Зоставайся Калнышевській съ пысарямы въ Сичи.
Вже покрьлось славне військо густымы лозамаы,*

Та заплакавъ Калнышевській дрибнымы слезамы [1, с.92].

Темі підступного руйнування Січі Я. Новицький надає особливого значення як у пісенних записах, так і розлогих коментарях, фіксуючи дипломатичні намагання запоріжців:

а) відстояти свої вольності:

*Устань, батьку Калнышевській, просять тебе люды,
Та поидемъ до стolicy, по прежньому буде,
Та поидемъ до стolicy, благати Царыци,
Шобъ виддала нашу землю, царскіи клейноды,*

які були проігноровані Катериною:

*- Не на те я, мыли братци, Сич утакувала,
Шобъ виддала тую землю и клейноды вертала... [1, с. 92];*

б) попри всякі підступи царської Росії зберегти свої вольності не в її імперських обіймах, де «иде братъ на брата быты», а в пошуках захисту в сусідній Туреччині:

*Чорна хмара наступае, дробень дощыкъ зъ неба,
Збуйновалось військо Запорозьке, - чогось ему було треба.
Ой збуйновалось, славне Запорожжя, зъ великого жалу,
Та не знало кому прыхылыться, котрому царю.
Ой прыхылылось військо Запорозьке, тому Турасови,
Шо у того, царя Турасева, буде добре жыты [1, с. 93].*

У пісні, автором якої вважають Антона Головатого, полкового старшину Нової Січі, висловлюється оцінка визискній стратегії російської імперії щодо війська запорізького:

*Заробылы-жъ, мыли братця,
А на ниженькы кайданы...і приймається вольове рішення
переходу на службу до турецького султана:
Ой устанемъ рано, братця,
Та помолымось Богу,
Чы не дасть намъ Господь
А за Дунай дорогу.
Ой усталы, братци, рано
Важенько здыхнули,
Та тидняли паруса вгору,
Тай за Дунай махнули.
Ой прыплевлы, братци, рано
До бережка близько,
Ой поклонемось Турасеви
Ажъ у ниженькы нызько.
Ой дай же намъ, Турокъ, землю,
Та свою бидность прожыты!
- А будете, запорожци,
Мини вирно служыты?
Та дарую я вам землю
Вашу биднисть прожыты [1, с. 94].*

Вже по-іншому реагує емігроване козацтво на лукаві обіцянки Москви, яка не могла примиритися з втратою такої військової сили в завойовницькій політиці Російської імперії:

*Ой пыше Москаль та до кошового – идить до мене жыты,
Виддамъ землю по прежнему, по Днистръ по граньцю...
Ой вы, Запорожци, вы добри молодци, не бийтесъ ничего,
Дамъ я землю по прежнему, по Самарь-граньцю...
Ой брешеш ты, вражый Москалю, хочеш пиддуриты,
Якъ пидемо мы до тебе, будешъ лобы брыты [1, с. 93].*

Численні випробування, які випали на долю українського козацтва, зафіксовано в пісенних молитвах-скаргах до Всевишнього на соціальну несправедливість:

*Боже нашъ, Боже мылостывый,
Народылысь мы на свити несчаслыви,
Послужылы мы въ поли и на мори,
Зосталыся боси и голи.
Схотилы мы воли заслужиты,
Шобъ у вольности намъ вику дожыты,
И былыся, рубалыся симъ годъ и чотиыри,
Видбылы мы земли отъ Днистра до Богу,
Граньцю по Бендерську дорогу.
Мы отбылы землю – панам одибралы,
А намъ теперь Таманъ обищалы.
Ой Боже нашъ, Боже мылостывый,
Не заслужылы у Царыци земли и по десятини [1, с. 93].*

Прагнення до вільного козацького життя січовики плекали й на схилі своїх літ, передаючи молодому поколінню його як святий заповіт захисту України від будь-якого ворога:

*Ой лита, лита та соколонько
Въ своихъ высокостяхъ,
Плаче козакъ, шей рыдае
Щодо своихъ молодостяхъ.
А що молодости, не гордости,
А серденьку тугы много,
Чы всимъ людямъ журба, печаль,
А чы тико мени одному!
Ой колы-бъ мини коныкъ сывый,
На мини жупанъ сынйй,
Бувъ я-бъ въ Сичи отаманомъ
Надъ своими козакамы.
Гей, вы хлопци молодіи
Есть у васъ кони вороніи,
Есть у васъ сидла дорогіи,
И вуздечкы золотіи!
Сидай сами молодіи,*

*Будем турка воюваты,
Кругомъ землю отбираты;
Отберемо степы й луга,
Та зъ обома лыманами,
Бо теперъ намъ нигде прожыты
Все за вражими панамы... [1, с. 125]*

Поряд з цими віковічними питаннями запорожської вольниці в народних піснях є цілком закономірними болючі мотиви:

а) соціальної нерівності козацтва:

*Якъ бувъ багатъ,
Тоди вси казали:
„Иванъ братъ,“
А теперъ якъ ничего немає,
То нихто не згадає [1, с. 97].*

*Якъ бувъ я богатъ, –
Всякъ мени бувъ радъ,
Всякъ у гости звавъ,
Братомъ называвъ,
А теперъ при биди –
Не ради мени [1, с. 126];*

б) віроломства, неволі, загибелі:

*Ой взяли, взяли у неволеньку
Козака молодого,
Повелы горами,
Ще й долинами,
Та зняли, зняли
Та голивоньку
Миж трема могылами [1, с. 129].*

*Ставъ повертаты – ставъ потопаты,
А на свого коньика гукаты:
- Ой коню жъ мий коню!...
А бижы де дзвоны дзвонять
Та не кажы, що утопывся,
А кажы, шо оженывся,
Моя молода – холодна вода,
Мои бояры – крутіи яры;
Мои свитылкы – на неби зиркы [1, с. 13];*

*Шо Сынее море быстро грае,
Середъ моря козакъ погыбае,
На свого батенька гукае [1, с. 133].*

в) покарання за пограбування, зради товариства і християнської віри наявні в багатьох пісенних творах побутового життя січового козацтва, але детально розкрито в піснях і народних переказах про Саву Чалого, який «вырись въ Сичи..., а потимъ став разбойничать, ставъ грабувать чумакивъ, такъ Запорожци хотили піймать; винъ тоди продався ляхамъ и ставъ служыть имъ... Винъ бувъ еретыкъ и душогубъ» [1, с. 83]:

*Ой узялы пана Саву та у свои руки,
Извязалы пану Сави позадь спыны руки.
Прывязалы пана Саву до коньика ззаду,
Тай повезлы его въ Сичу на велику раду.
Тепер тоби, пане Саво, тай не пануваты,
Теперъ панамъ-генераламъ ногъ, рукъ не лупыты,
Молоденькымъ запорожцямъ лобивъ не голыты;
Тепер тоби, пане Саво, тай не пануваты,
Тепер тоби перед Гнаткомъ шапку издійматы.
Ухватылы пана Саву на симъ спысивъ вгору,
Та вдарили пана Саву объ суху дорогу.*

*Тепер тобі, пане Саво, отут погыбаты,
Тепер тобі, пане Гнате, вь Сичи пануваты [1, с. 83].*

З особливим почуттям розкривається пошана козаків до вірного супутника в бойових сутичках із підступним ворогом – вірного коня, надійного рятівника від смертельної небезпеки, від якої доводилось «утикаты балкамы, ярамы, Крутымы горами по надь берегамы, По надь берегамы, по надь Синемь морем» [1, с. 114], або здебільшого виконувати наказ свого господаря, який помирає від смертельних бойових ран:

*Вь зеленій диброви на дубыни,
Де козакъ лежыть,
Кинь вороный стоить,
Сыру землю бье, выбывае
Земли циющой,
Воды жывуцой досягае,
Помазаты раны порубани,
Порубани, постріляни,
Шо порубани –
То ти кровью зійшли,
Шо постріляем –
Ти до серденька дійшли.
Ой бижы жь ты, коню,
Коню вороненькый,
До моего отца,
До ридной ненькы;
Та не хвалысь, коню,
Шо я зь туркомь бывся,
Та похвалысь, коню,
Шо я оженився:
Узявь соби жинку – паняночку,
Вь чыстимь поли земляночку,
Узявь жинку дружыночку, -
Вь чыстимь поли могылочку [1, с. 135-136],*

а в побутових умовах – від пиятства:

*Ой коню-жь мій, коню вороненькый,
Чого стоишь вь станочку сумненькый?
- Шо ты куды идишь – корчмы не мынаешь,
Мене, вороного, до стовпа прывьяжешь,
Я-жь сырую землю по колина выбью,
Покы тебе, молодого, изь корчомкы вызву [1, с. 114].*

З таким же пієтитом Я. Новицький фіксує і віковічні традиції кохання, подружньої вірності, зради, родинної втрати і любові до отчої землі славного українського козацтва.

Отже, в історичних піснях передавалися з покоління в покоління в усному й писемному мовленні ті споконвічні прагнення українського козацтва до волі, свободи своєї мови, віри, культури і гідності, які

доводилося здобувати в боротьбі з постійними загарбниками ціною власного життя, що й нині, в XXI столітті світової цивілізації, спостерігаємо в анексії путінською Росією Криму і воєнну агресію на Донбасі. Змінюються історичні епохи, але незмінними лишається імперські посягання на території суверенних держав.

Бібліографічні посилання

1. Малорусскія пѣсни, собранныя Я.П.Новицкимъ въ Екатеринославской губерніи въ 1874-1894 годахъ. – Харьковъ, 1894.

Popovskiy A. M. Ukrainian Cossacks in Yakov Novitskiy's song records.

Historical realities and moralities of the Ukrainian Cossacks in the struggle against the Sich's liberty oppressors, Cossacks' spiritual outlook, chivalrous honour and courage are considered in the Lower Dnipro folk song recordings of the nineteenth century - the 2nd half.

Keywords: folk songs, the Zaporozhian Sich, bondage, Poles, Muscovites, Turks, Tsarina, guns, liberties.

УДК 81.373.49

Проценко О. А.

вчитель

Криворізька загальноосвітня школа № 93

АРГОТИЗМИ У МОВЛЕННІ ЗЛОЧИНЦІВ

У статті розглядаються актуальні проблеми сучасності, зумовлені необхідністю вивчення специфіки перекладу арготизмів, слів, характерних для людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову незрозумілою для інших. Це засекречена, штучна мова злочинного світу, відома лише посвяченим, і яка існує лише в усній формі.

Ключові слова: арготизми, сленг, жаргонізми, мовний код, табірний жаргон, шулер, вульгарне забарвлення, злочинське, катярське, жебрацьке арго.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення специфіки перекладу арготизмів, слів, характерних для людей, які свідомо прагнуть зробити свою мову незрозумілою для інших.

Стан дослідження проблеми. Традиції досліджувати мову як соціальне явище були закладені В. Жирмунським, О. Береговською. Досить значний внесок у проблему арготизмів зробив О. Горбач і Й. Дзензелівський. На сучасному етапі соціальні діалекти української мови досліджують Л. Ставицька, Н. Шовгун, І. Щур та ін.

Мета дослідження – проаналізувати особливості використання арготизмів у мовленні злочинців.

Виклад основного матеріалу. Найвиразнішу групу жаргонізмів становлять ті, які побутують у молодіжному середовищі (учнівському чи